

Euskal gizabidearen emarian

Jon Mentxakatorre Odriozola
Andoni Eizagirre Eizagirre

Udako Euskal Unibertsitatea eta
Euskal Herriko Unibertsitatea
Bilbo, 2025

© Udako Euskal Unibertsitatea
© Euskal Herriko Unibertsitatea
© Jon Mentxakatorre Odriozola, Andoni Eizagirre Eizagirre

UEUren ISBNa: 978-84-8438-939-2
UPV/EHUren ISBNa: 978-84-1319-677-0
Lege-gordailua: BI-01255-2025

Inprimategia: IMPRIME_ ABZ Impresión Digital
Azalaren diseinua: Igor Markaida
Hizkuntza-zuzenketen arduraduna: Ander Altuna Gabiola

Banatzaileak:
UEU. Erribera 14, 1.D Bilbo 946 790 546 argitalpenak@ueu.eus www.ueu.eus
EHU. argitalpenak@ehu.eus www.ehu.eus/argitalpenak
Elkar Banaketa: Haizpea Industria gunea, 1 ADUNA

Galarazita dago liburu honen kopia egitea, osoa nahiz zatikakoa, edozein modutara delarik ere, edizio honen Copyright-jabeen baimenik gabe.

Liburu honek UEUren argitalpengintzako ebaluazio-prozesua gainditu du; liburuaren jakintza-alorreko aditu batek ebaluatu du jatorrizkoa, *peer review*-erako ebaluazioan, egilearen daturik ezagutu gabe (*double-blind*).

Aurkibidea

1. Hitzaurrea.....	7
2. Abiapuntua. Gizabidea eta zentzua, Euskal Pizkundean begia	11
LEHEN ATALA: GOGOETA ANTROPOLOGIKOA.....	21
3. Arizmendarrieta: pentsamendua eta herrigintza.....	23
4. Pertsona burujabea Arizmendarrietaren asmoan eta egitean.....	35
BIGARREN ATALA: GOGOETA FILOSOFIKOA	57
5. XX. mendean barrena: Barandiaran, Arizmendarrieta, Azurmendi.....	59
6. Mirande eta Gandiaga, sinesmen-eredu bi	77
HIRUGARREN ATALA: GOGOETA SOZIOLOGIKOA.....	87
7. Etsipena ala bultzada.....	89
8. Norabide argia eta irekia: gizabidearen oihartzunak.....	111

1. Hitzaurrea

Jakitunago eta ezjakinago

Informazio globalizatuaren eta aldaketa azeleratuen garaian bizi gara. Teknologiaren laguntzaz, begi hutsen bidez dakiguna gero eta gehiago da. Egunero atzo baino gehiago, egunero atzo baino hobeto. Baina barne begizko jakituriari dagokionez, iraganean baino gutxiago dakigu. Egunero atzo baino gutxiago, egunero atzo baino okerrago. Jakitunago eta ezjakinago. Gero eta arinago. Geure buruari dagokionez, gainerako izaki eta gizakiei dagokienez, galdera handiei dagokienez. Eta aurrera eta atzerantzko norabideak nahasi egiten direnean, zentzuaren gabezia nabari da.

XX. mendean barrena, hainbat eta hainbat autore izan ziren gizakiaren muina zentzuaren eremurako duen irekiduran oinarritzen dela esan zutenak. Horien artean Viktor Frankl nabarmena izan zen, baita Carl Jung ere, eta gurean Joxe Migel Barandiaran. Haien esanetan, gizaki orengan, nahi edo nahi ez, beti dirauena, berez-berez erne egiten dena, bizitzaren zentzuaren gaineko oinarritzko ardura edo itauna da. Horregatik, gizakia gizaki den bitartean, bizitzaren azken zentzuaren gaineko galdera indarrean egongo da, Paul Tillichek sekularizazioaren une goreneko zehaztu zuen bezala. Hau da, gizakia ezin daiteke bizi haren existentziaren gaineko zentzuaz galderarik egin gabe.

Autore horien arabera, erlijiosoa izatea zentzuaren galderetara pasioz irekita egotea da, baita fede, sinesmen edo sinesbide ezberdinekin erantzuteko prest egotea ere, erantzunak beldurgarriak badira ere. Mundu guztia ez da horrela bizi, argi eta garbi, baina autore horiek honakoa ere gaineratzen digute: zentzuaz galdetu gabe bizitzea ez da gizatiarra, bihurrikeria baizik. Gure garaiak, hortaz, deshumanizazioaz pentsatzera eramán gaitzake, norabideaz argitasunik ez dagoenean eta biziera arina denean.

Izan ere, gizakiaren degradazioa immediatoa denarekin asetzearen ondorio izan da beti. Baina adimen artifizialaren garaian ere heriotza, galera eta gaixotasunarekin egiten dugu topo. Hots, gáinditu ezin dugun mugarekin, eta horrek zentzuaren gainean hausnartzera eramán lezake, edo, aurreko autoreen lerroan, eramán beharko luke. Bizitzaren zentzugabekeria, ordea, gero eta nagusiagoa da askoren bihotzetan, eta horrek egungo oinarri antropologikoa agerian uzten du: indarrean dagoen boterearen ideologiaren araberrako identitatearen bilaketa. Besterik ez. Hortaz, desioak eta emozioak zuzendari dira, eta bizitzaren dimentsio subjektiboan erlatibismo indibidualista eta nartzisismoa

dira nagusi. Neurri handian gertatzen da, ondorioz, norbanakoek euren bizitza asmatzea, euren arauak, balioak eta moralak, bat-batean eta aldi baterako.

Norbanakoak euren irizpide pertsonaletan hesitzen dira, eta irizpide horiek unean uneko pasadizoen ondorio diren interpretazioen menpe uzten dituzte. Dena da erlatiboa bere horretan, efimeroa. Ez dago ezer sendo eta iraunkorrik. Horregatik, hedonismoa da irizpide etiko eta paradigma existentzial. Kontsumoa, asegarritasuna, erosotasuna, luxua, bizitzaren berehalako gozamena. Ondorioz, bizitzaren eredu eta sustapen-iturri sendoen gabezia denez nagusi, deshumanizazioa eta zentzurik eza lotuta daudenez, gizabideaz hitz egin beharrean gaude.

Egileok argi daukaguna hauxe da: kulturak bizitzaren alde egiten duen ekimen eta indar guztia kontuan harturik ere, Mendebaldeko ongizatea teknozientziaren garapenean, ekonomiaren hazkundean eta gozamen hutsaren bilaketan oinarritzen denez, zentzuaren mailako galdera-erantzunen eta pertsonagintzarako balio-sistema moral eta espiritualen lanketa erabateko deskuidoan dago. Are gehiago gurean, Euskal Herrian, zapalketaren eraginez, besteak beste, tradizio propioa ezagutu, zaindu eta lantzeko zailtasuna izanik. Liburu hau, hortaz, pentsabiderako helduleku gutxi batzuk ematera dator, XX. mendeko euskal gizabidearen emarian.

Izan ere, zentzuaren bilaketa loturik egon daiteke fedearen inguruko gogoeta eta eztabaida abstraktuarekin, edo, Barandiaran, Arizmendiarieta, Azurmendi eta gizabideaz arduratu diren gure tradizioko autoreen sokatik, bizitza praktikoarekin ere bai: sustraiak dituen gizagintzarekin eta herrigintzarekin. Liburu honetan jasotako testuak euskal pertsonagintzan errotutako zentzuaren bilaketak emandako oinarriez ari dira.

Sarri asko, geroa ondo ikus dadin, iraganera begiratzea garrantzitsua da. Egokia zena eta ihes egin digun horren nostalgia apurra ona izan daiteke —melankolian erortzea ez—, eta, batez ere, ona dena aurkitzearen esperantza. Izan ere, esanguratsua eta jatorra zen horren itxaropena, hura eraberriturik loratzen ikusteko uste ona, bertutea da. Liburu honen asmoak horretan aurkitu zuen bere kabia, eta hau da bere helburua: iragan hurbilean gurean izan den tradizio humanista eta humanizatzailearen adar batzuei erreparatzea.

Liburuaren egitura eta osaera

Hitzaurrea osatzen duen lehen testu honi beste zazpi darraizkio. Zazpi horietan lehena «Gizabidea eta zentzua, Euskal Pizkundean begia» da, eta liburuaren marko, oinarri edo abiapuntua jartzen du. Euskal Pizkundeari begiratzuz, gizabidearen eta zentzuaren garrantzia zein den, eta helduleku gertu eta sendoak non ditugun azaltzen du. Bertan esandakoa 2024ko irailean Oreki Fundazioak antolatutako Pako Garmendia VI. Mintegian Mentxakatorrek egindako «Gizabidearen beharra, bilaketa eta argitasuna» hitzaldian oinarritzen da. Jardunaldi hartan ondu genuen egileok liburu honen asmoa.

Ondorengo sei testuak hiru ataletan sailkatu ditugu, binaka:

Lehen atalean gogoeta antropologikoa egin dugu, Jose Mari Arizmendiarieta bidelagun. Lehen testua Mentxakatorreren «Arizmendiarieta: pentsamendua eta herrigintza» da, Goienagusi Kultur Elkartek 2025eko martxoan antolatutako izen bereko hitzaldian oinarritutakoa¹. Arizmendiarietak 36ko gerra aurreko euskal pentsamenduekin zuen lotura azaltzen du testuak, eta Gasteizko Seminarioak Euskal Pizkundearekin zuen lotura nabarmendu.

Bigarren testua Eizagirreraren «Pertsona burujabea Arizmendiarietaren asmoan eta egitean» da, Jakin Fundazioak eta Joxe Azurmendi Katedrak 2019ko abenduan antolatutako Ur-jauzia Kongresuan egindako izen bereko hitzaldian oinarritutakoa. Testuaren lehen bertsioak *Jakin* aldizkarian (2000. urtea, 237-238. zenbakia, 193-206. orrialdeak)² eta *Pentsamendu bat gure munduari*. Joxe Azurmendi Kongresua bilduman (Xabier Eizagirre eta Iñaki Zabaleta [argtz.], 2021. urtea, 421-430. orrialdeak, Bilbo, EHU/Jakin) agertu ziren, eta hemen emandakoa bertsio eraberritua da, edukia arinduta eta argibide batzuk gaineratuta. Testuak Arizmendiarietaren pentsamendu eta ekimenaren bi iturritan sakontzen du: euskal tradizioetako instituzioetan eta pertsonalismo kristauan.

Bigarren atalean gogoeta filosofikoa eskaini du Mentxakatorrek, bi testuren bidez. Lehena «XX. mendean barrena: Barandiaran, Arizmendiarieta, Azurmendi» da. Lehen bertsioa Oier Imaz Aliasekin batera argitaratu zuen «Euskal gizabideaz: Barandiaran, Arizmendiarieta, Azurmendi» izenez *Eusko Folklore Urtekarian* (2023. urtea, 57. zenbakia, 149-166. orrialdeak)³. Hemen emandako bertsioa zenbait adierazpenetan zehatzagoa da, eta iturrietan aberatsagoa, hainbat lagunen

1. Hitzaldia osorik hemen ikus daiteke: <https://www.youtube.com/live/DFaAiUm42S0>

2. Hemen eskuragarri: <https://jakin.eus/show/27ac316ec8cc16425c5b5e435650ad35a60fc687>

3. Hemen eskuragarri: <https://www.barandiaranfundazioa.eus/files/galeria/files/0057149166.pdf>

irakurketa eta gomendioen ondoren. Testuaren helburua euskal gizabidearen genealogia irudikatzeko heldulekua ematea da.

Bigarren testua «Mirande eta Gandiaga, sinesmen-eredu bi» da. Hura ere goian aipatutako Ur-jauzia Kongresuan egindako izen bereko hitzaldian⁴ oinarritzen da, eta *Pentsamendu bat gure munduari* bilduman (211-220. orrialdeak) eman bezala jaso da hemen. Gizakia gizaberetzat ulertu den sekularizazioaren garaian, misteriorako bi bide jartzen ditu testuak parez pare: tradizioarekin apurtzen duen Miranderen neopaganismoaren bide iluna, eta tradizioa eraberritzen duen Gandiagaren kristautasun sustraituaren bide argia.

Azkenik, hirugarren atalean, soziologia interpretatiboaren bidetik gogoeta pertsonala egin du Eizagirrek, bi testuren bidez. Lehena «Etsipena ala bultzada» da. Euskaldunon ahalmen instituzional eta kulturalen dauden jarrerazko hiru dimentsio —gaitasun kognitibo, moral eta emozionalak— aztertzen ditu testuak, gerogintzarako argibideak bilatzeko asmoz. Izen berarekin Noticias Taldeko egunkarietan argitara emaniko artikulua da horren guztiaren abiapuntua (2025-01-10), eta «Tiempo de mudanzas» (Noticias de Gipuzkoa, 2025-01-19) artikuluan euskal gizartearen bilakaeraz aurkeztutako diagnostiko kulturala berrartu, osatu eta argitu egiten da aurrekoarekin bat.

Bigarrena «Norabide argia eta irekia: gizabidearen oihartzunak» da, eta zazpi puntutan iraganeko esperientziatik hiru mugarri bereizi eta haien argitan gerogintzari buruzko irakurketa eskaintzen du. Testuak bi unetan idatzitako gogoetak biltzen ditu. Alde batetik, 2022ko maiatzaren 27an Orona Fundazioaren Areto Nagusian (Galarreta-Hernani) *Burujabetzaren bidetik: bakoitzak urraturik berea, denon artean geurea* (Lasarte-Oria, Oreki, 2021) liburuaren aurkezpeneko azalpenekin eta solasaldiko ideia nagusiei kontu eginaz osaturiko lana baliatu da. Bestetik, 2018-2023 urteetan Bidetik Fundazioan egindako hainbat lanetako pasarteak hautatu eta laburtu dira.

Liburuaren izaera egileon ikusmolde honetan datza: orainetik iraganera begiratu, gerora abia gaitezen. Gizabidearen emariak hori erakusten du. Zentzua dimentsio sakon askotarikoa da. Ea hemen emandako heldulekuek, irakurle, iraganetik gerora baino ez doan begirada modernoari neurria hartzeko ekimenean laguntzen dizuten. Geuretik eta geugan pentsatuz.

Egileok, 2025eko uztailean

4. Hitzaldia osorik hemen ikus daiteke: <https://jakin.eus/bideoak/joxe-azurmendi-kongresua-2019/jon-mentxakatorre-odriozola-mirande-eta-gandiaga-sinesmen-eredu-bi/>

Eta idatzizko testua, hemen: <https://www.jakin.eus/show/4e8ffa8b8c1b5246c1f3d9a9ed27cdcf586c1ele>